

predsednika SRJ i Srbije u Ševeningen u stilu „vesterna“ (396). Podeljenost srpskog političkog života je činjenica zbog koje se eventualno ulazanje zemlje u evroatlantske integracije vidi kao mogućnost u dalekoj budućnosti. Za reformisanje federacije u Državnu zajednicu Srbije i Crne Gore tokom 2002. i početkom 2003, Montbrijal konstatuje da takva država ima ponovo šanse da bude uticajna i aktivna u regionu ukoliko uspe da prebrodi svoje probleme (426–427).

Najveći prostor za period 2001–2003. autor posvećuje preporodu Rusije pod Vladimirom Putinom, za koju ocenjuje da se vraća staroj poziciji među najvećim silama. Druga tema je politika SAD posle 11. septembra i republikanska politička administracija, koju predvodi Buš posle silaska Klintona sa političke scene. Autor priznaje opasnost koju za svet predstavlja terorizam, naročito islamski koji sprovode Bin Laden i Al Kaida. S druge strane, jednostrani agresivni međunarodni potezi SAD produbljuju rasep između ove supersile i drugih svetskih centara moći. O tome govori

i poslednje poglavlje u knjizi *Razvod Evrope i Amerike?* (456). Autor izražava potpuno slaganje sa formulacijom Donalda Ramsfelda, visokog funkcionera SAD, koji francusku i nemačku politiku prema SAD i njihovu poziciju predvodnika EU naziva „starom Evropom“. Ta politika predstavlja zalaganje za jaku i samostalnu ulogu EU van dominacije Amerike, sa kojom već ulaze u sukob i gde je pitanje novog napada na Irak 2003. bilo samo povod. S druge strane, termin „nova Evropa“ predstavlja pokušaj politike SAD da se pored Velike Britanije među novim članicama EU iz istočne Evrope obezbede saradnici za politiku Vašingtona, koji bi čak bili spremni da opozicioniraju stavovima Pariza i Berlina po nekim pitanjima.

Kakva će dalje biti pozicija EU u međunarodnim odnosima ostaje velika nepoznanica za autora knjige, mada je za njega jedno sigurno: svet se u periodu od 1989. do 2003, u relativno kratkom roku, veoma mnogo promenio.

Mr Dragan PETROVIĆ

Sreten Martinović, *Rusija i Balkan – sa posebnim osvrtom na albansko pitanje*, IP Obeležja, Beograd 2004, str. 256

Krajem decembra 2004. dr Sreten Martinović je objavio zanimljiv istorijski rad koji se bavi odnosom Rusije kao velike sile i balkanskog prostora

u periodu 1877–1914. sa akcentom na albanskom pitanju. Za takav naučni poduhvat Martinović je imao niz potrebnih predispozicija: kao istoričar i

naučni radnik najveći deo životnog veka je proveo na Kosovu i Metohiji, gde je između ostalog bio direktor Instituta za istoriju Kosova i Metohije, sa koje funkcije je i penzionisan; istorijom Kosova i Metohije, uključujući i albansko pitanje, bavio se proteklih decenija života; poznavanje albanskog jezika omogućilo mu je korišćenje izvora i literature na tom jeziku. Upravo raznovrsnost izvora i literature koji su korišćeni za izradu knjige zaslužuju posebnu pažnju: korišćeni su najviše izvori neobjavljene građe domaćih arhiva, uključujući i deo arhiva Kosova na albanskom jeziku, obimna građa više arhiva u Rusiji, dok je pored domaće i ruske literature i periodike korišćen niz albanskih autora koji su se bavili ovom problematikom.

Rad je koncipiran hronološki: uvod (5–27), prva glava *Rusija i albanski nacionalni pokret 1878–1881* (29–80), druga glava *Rusija i albanski oslobodilački pokret 1881–1908* (81–160), treća glava *Rusija i albanski oslobodilački pokret 1908–1912* (161–238), zaključak (239–248) i datak (249–256).

U uvodu autor ukazuje na genezu rusko-albanskih odnosa tokom perioda koji su prethodili Velikoj istočnoj krizi 1875–78. Tokom tog istorijskog perioda zainteresovanost Rusije u okviru balkanske politike za albansko pitanje je bila mnogo manja u odnosu na latentnu podršku koja je pružana pravoslavnim hrišćanima, naročito Slovenima, u pokušajima da se oslo-

bode od Osmanskog carstva. Tokom 19. veka prisutnost ruskog interesa na Balkanu sve više raste, a posle pobe-
de u ratu protiv Turske 1829. Rusija postaje dominantna na ovom prostoru u odnosu na druge evropske sile. U drugoj polovini 19. veka Rusija raspolaže razgranatom mrežom konzulskih predstavnika na području Balkana, od kojih su za albansko pitanje bila najznačajnija ona u Skadru, Janjini, Skoplju, Bitolju, a krajem 19. i početkom 20. veka otvoreni su i konzulati u Prištini i Kosovskoj Mitrovici. Ruske diplomate stupaju u kontakt sa albanskim prvacima – feudalcima, predstavnicima mlade buržoazije i intelektualcima u pokušaju da i sa ovom narodnosnom grupom pod vlašću uzdrmanog Otomanskog carstva, stupe u kontakt i eventualno utiču na dalji smer albanskih političkih i društvenih pokreta.

U prvoj glavi se razrađuju dalji kontakti između ruske diplomatije i albanskog nacionalnog pokreta koji se institucionalno izgrađuje u vreme Istočne krize 1875–1878. Ove tendencije naročito dolaze do izražaja od 1878. godine i Berlinskog kongresa kada je albanski narodni pokret stupio, izvesnim svojim aktivnostima, prvi put u modernoj istoriji na međunarodnu scenu. Dotle se u mnogim evropskim diplomatskim krugovima nije ozbiljno računalo na Albance kao na jedinstvenu narodnosnu skupinu, posebno imajući u vidu da su oni konfesionalno podeljeni na većinske muslimane, ali i na katolike i pravo-

slavce. Prilikom teritorijalnih proširenja koje su Srbija, Crna Gora, a potom i Grčka dobile u vezi s Berlinским kongresom u pojedinim slučajevima nastali su problemi oko razgraničenja, pošto je albanski pokret konstituisan Prizrenskom ligom ometao ova rešenja na terenu. Ruska diplomatija je s jedne strane ukazivala predstavnicima albanskog pokreta da navedena teritorijalna proširenja hrišćanskih balkanskih država ne obuhvataju područja sa albanskim većinskim stanovništvom, a s druge je i sama počela da vodi računa o činjenici postojanja albanskog naroda i njegovih prava na nezavisnu državu koja bi se mogla formirati u slučaju raspada ostataka Turskog carstva u Evropi. Autor konstatuje da je ruska diplomatija i dalje favorizovala interese pravoslavnih hrišćanskih država Balkana (Bugarske, Srbije, Crne Gore i Grčke), a da je albanski interes bio kotiran daleko manje. Za to su dobrim delom bili odgovorni i albanski politički krugovi, pošto su većinski među Albancima, muslimani, do poslednjeg trenutka doživljavali Otomansku imperiju kao svoju državu, branili je i svim silama se borili da zadrže u njoj zakonsku (zakon šerijata) i još više praktičnu podređenost i obespravljenu hrišćana u odnosu na muslimane.

U drugoj glavi, koja opisuje odnos Rusije i albanskog nacionalnog pokreta 1881–1908, ukazuje se na porast terora koji su Albanci vršili nad Srbima i drugim hrišćanima u Staroj Srbiji (Raška oblast ili Sandžak, Ko-

sovo i Metohija) i zapadnoj Makedoniji i pored svih pokušaja ruske diplomatije da se to stanje primiri i izvedu reforme u tom delu Turskog carstva. Iako su pojedini albanski lideri shvatali značaj i uticaj Ruskog carstva na događaje u Evropi i na Balkanu i pokušavali da uspostave saradnju pa i partnerstvo sa njim, većina Albanaca i njihove elite su doživljavali Rusiju neprijateljski, kao hrišćansku silu koja radi na proterivanju Turaka iz Evrope i oslobođenju i protežiranju pravoslavnih naroda Balkana. Ključ nesporazuma Albanaca, kako sa susednim hrišćanskim narodima (Srbima, Bugarima, Makedoncima i Grcima) tako i sa carskom Rusijom u tom periodu bio je u činjenici da su Albanci nastupali sa dve nacionalne strategije, koje su na svoj način bile neprihvatljive navedenim narodima. Prva je odluka Albanaca da se brani opstanak ostatka Turskog carstva na Balkanu i zadrži na taj način posebno povlašćen položaj u odnosu na susedne potlačene hrišćanske narode. Deo ekstremnih Albanaca je vršio česta nasilja nad Srbima na području Stare Srbije u periodu 1878–1912 (više od 100.000 proteranih). Njihov cilj je bilo etničko čišćenje hrišćanske, pogotovu slovenske populacije, za šta su imali prećutnu podršku turskih vlasti. Austro-Ugarska je podržavala takvu politiku protiv Srba na prostoru Stare Srbije i podsticala Albance u tom pravcu, imajući pri tom poseban uticaj na Albance-katolike. Druga strategija Albanaca je bila da se na širokom

prostoru četiri vilajeta evropske Turske (Skadarski, Janjinski, Prištinski i Bitoljski) formira prvo autonomna Albanija u okviru Otomanske imperije, a u slučaju raspada Turske da taj prostor predstavlja nezavisnu državu Albaniju. Koliko je to bio megalomanski projekat stvaranja „Velike Albanije“ jasno je ako navedemo da su Albanci na tom prostoru tada predstavljali manjinu u odnosu na ostale pravoslavne hrišćane, pre svega Srbe, Makedonce i Grke. Obe strategije Albanaca nisu odgovarale ni u kom slučaju ostalim susednim narodima, a bile su apsolutno neprihvatljive i za Rusiju. Rusija je s druge strane podržavala mogućnost da i Albanci u slučaju raspada ostataka evropske Turske formiraju nezavisnu državu na svojim realnim etničkim prostorima, približnim današnjoj teritoriji Albanije koja je u tim granicama napokon formirana 1912. godine Londonskim sporazumom, posle Prvog balkanskog rata. U periodu 1878–1912. Rusija je dosta pomogla opstanku dela srpskog i drugog hrišćanskog stanovništva na području Stare Srbije, jer je latentno diplomatski vršila pritisak na Portu da obuzdava nasilničke poduhvate Albanaca u ostvarivanju etničkog čišćenja. Ruski konzuli i diplomati su pritom u više navrata postali i sami žrtve albanskog terora, od čega su najpoznatija ubistva ruskog konzula u Kosovskoj Mitrovici Gregorija Ščerbina marta 1903. i konzula u Bitolju Rostokovskog pet meseci kasnije. Tek kada je ruska crnomorska flota krenu-

la ka Bosforu, Turska je preduzela veoma radikalne mere prema neposlušnim Albancima poslavši jake armijske snage sa pojačanjima iz Anadolije na prostor Stare Srbije, što je rezultiralo hvatanjem i zatvaranjem albanskih begova i vođa, a u sukobima su ubijene hiljade pobunjenika i kačaka. Od kraja 1903, pa u sledeće dve godine Rusija je zbog zauzetosti na Dalekom istoku (sukob sa Japanom) izvesno umanjila svoj uticaj na Balkanu što je bilo osetno i u odnosu na albansko pitanje. Austro-Ugarska u tom periodu preuzima inicijativu, a ruska diplomatija prihvata pojačani uticaj Italije. Za zvanični Sankt-Petersburg Italija je predstavljala prihvatljivog partnera po pitanju Albanaca, budući da je bila zainteresovana samo za jadransku obalu i predstavljala rivala Austro-Ugarskoj. Treba imati u vidu da je tada Beč smatran najvećim ruskim protivnikom na Balkanu, a na odvajanju Italije od ostalih članica Trojnog sporazuma radila je svojski i diplomatija Francuske. Austro-Ugarska je tokom sledećih godina preuzela diplomatsku inicijativu po pitanju prostora Stare Srbije i severne Albanije. To je prouzrokovano delom i krizom u koju je zapala Rusija posle poraza u ratu sa Japanom i unutrašnjih revolucionarnih previranja. Posle aneksije Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske, ali i povlačenja njenih garnizona iz Novopazarskog sandžaka, Rusija je ponovo vratila spoljnopolitički uticaj na ovaj prostor. Mladoturska revolucija 1908,

između ostalih promena, ukinula je deo povlastica Albancima, te su oni ušli u seriju pobuna. U periodu 1908–1912. Rusija je pokušavala da održi status kvo na Balkanu zbog reorganizacije svoje armije, te je tako tretirala sve turbulencije u evropskoj Turskoj. Albanci su bili sve nezadovoljniji mladoturskim režimom, jer su izgubili deo privilegija koje su vekovima imali u odnosu na obespravljenu hrišćansku raju koju su i dalje nemilosrdno terorisali, ali tome se sada suprotstavljala turska armija. Od 1910. do leta 1912. trajala su tri talasa albanskih pobuna u upornom traženju posebne autonomije u okviru Turskog carstva. Austro-Ugarska je u tom periodu imala veliki uticaj na albanski pokret, sa težnjom da ga iskoristi u svojim planovima protiv interesa hrišćanskih naroda Balkana, pre svega Srba i posebno protiv Rusije. Pobeda Italije u ratu nad Turskom u periodu od septembra 1911. do kraja jula 1912. rezultirala je gubitkom Tripolisa i Kirenajke (današnja Libija), te Rodosa za mladoturke, ali i početkom novih nemira i sunovrata u ostacima carstva. Pred pojačanim napadima albanskih pobunjenika na preostali hrišćanski živalj, kao i totalnim raspadom sistema na zapadnim prostorima evropske Turske, četiri male balkanske države – Srbija, Bugarska, Grčka i Crna Gora, u okviru već sklopljenog Balkanskog saveza, objavile su rat Turskoj oktobra 1912. Albanski pokret, koji je proteklih godina delovao

dezorganizovano i bez jasne koncepcije, došao je u situaciju da slom Otomanske imperije dočeka kao jedini koji je podržavao njen opstanak na tim prostorima, u odnosu na susedne balkanske i do tada porobljene narode. Takođe, albanske vođe se nisu trudile da izgrade mogućnost sporazuma i dogovora sa interesima ostalih balkanskih naroda koji su bili porobljeni pod Otomanskom imperijom. Rusija je, nalazeći se pred svršenim činom Prvog balkanskog rata, obručke prihvatila činjenicu nestanka otomanske vlasti u Evropi i proširenje balkanskih pravoslavnih državnica. Posle nestanka evropske Turske (tačnije njenog svodenja na današnje razmere, odnosno istočnu Trakiju sa Carigradom) nezavisna Albanija, stvorena krajem 1912, prvenstveno zauzimanjem Austro-Ugarske i Italije, prihvaćena je *de iure* i od zvanične Rusije kao realno rešenje, isto kao što su prihvaćene i nove granice balkanskih državnica, pre svega Srbije i Crne Gore.

Knjiga *Rusija i Balkan, sa posebnim osvrtom na albansko pitanje* dr Sretena Martinovića ima specifičan značaj za domaću istorijsku nauku, pošto posmatra odnose na Balkanu u periodu 1878–1913. sa akcentom na do sada manje istraživanoj problematici odnosa Rusije kao velike sile i albanskog pitanja.

Mr Dragan PETROVIĆ